

HÜQUQUN TƏDRİSİNİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

4.0 SƏNAYE İNQİLABI DÖVRÜNDƏ HÜQUQUN TƏDRİSİNİN ARTMAQDA OLAN ƏHƏMİYYƏTİ

Ramin Əliyev*

Xülasə

Məqalədə dördüncü sənaye inqilabı dövründə hüquqi tənzimlənmənin rolu qabardılır və istiqamətin perspektivləri aşığılanır. Qeyd olunur ki, dünyada hüquqi tənzimlənmənin səmərəliliyi cəmiyyətin hüquq fenomenini ilə tanışlıq dərəcəsindən asılı olacaq. 4.0 sənaye inqilabının tələb və standartlarına uyğunlaşdırılmış hüquqi tədrisə dair tezisləri aşığılanır. Müəllifrazılışır ki, 4.0 sənaye inqilabının gedişində hüququn tədrisinin ən ümdə məqsədlərindən biri, digər elmlər və tədris fənləri kimi, “futurist təfəkkürə malik insanların” yetişdirilməsinə səy göstərmək olmalıdır.

Açar sözlər: dördüncü sənaye inqilabı, hüquq tədrisi, sosial şəbəkə, hüquqi fənlər, süni intellekt, Internet

Dördüncü sənaye inqilabı “Əşyaların İnterneti”, robot texnologiyaları, virtual reallıq və süni zəka kimi fundamental texnoloji konsepsiyaları özündə ehtiva etdirən bir qavram və həddindən artıq mürəkkəb bir prosesdir [sənaye inqilabları, habelə 4.0 sənaye inqilabı haqqında. [8] Dünyanın digər xalqlarının, o cümlədən Azərbaycan xalqının şifahi xalq yaradıcılığında şüuraltı səviyyədə, nağıl və əfsanələr formasında süni intellektin tətbiqi nümunələri verilir. Xalq nağıllarında “sehrli güzgü”, “uçan xalça”, “sehrli çubuq” və s. nümunələr mistik şəkildə keçmişdən gələcəyə ötürülən və günümüzdə süni intellekt nümunələri kimi tanınan texnologiyalar haqqında əsrarəngiz mesajlardır.

Özündən əvvəlki sənaye inqilablarından fərqli olaraq, 4.0 sənaye inqilabı qısa müddət ərzində dünya əhalisinin ənənəvi yaşam və düşüncə tərzini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirə bilib. Xüsusilə də, insanın dünyada yeri və rolu, əmək, peşə, dəyərlər, sərvətlər, ailə, cəmiyyət, dövlət və s. məfhumları ilə əlaqədar baxışların, təsəvvürlərin yenidən formalaşması prosesləri start götürüb. Aşkar sürətdə görünür ki, ictimai həyatın istənilən sferasına münasibətdə ənənəvi baxışlar, mövcud problemlərin ənənəvi üsul və metodlarla həllinə yönəlmiş cəhdlər öz səmərəliliyini böyük ölçüdə itirib. Bu o anlama gəlir ki, dünya hazırda yeni bir düzənə keçid dövrünü yaşamaqdadır.

Belə bir həssas və gərgin bir dönəmin əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o, bir tərəfdən, bəşəriyyəti möhtəşəm elmi-texniki nailiyyətlərə qovuşduracaq, digər tərəfdən isə, dünya xalqları, əgər zəruri və zamanlı tədbirləri həyata keçirməzlərsə, çox ağır itkilərlə üzləşmək məcburiyyətində qalacaqlar. Əgər uğurlu 4.0 sənaye inqilabının sonlarına yaxın bəşəriyyətin qazancları sırasına insan həyatını son dərəcədə asanlaşdıran, zaman və məkan məsafələrini inanılmaz dərəcədə qısaldan, sağlıq problemlərini möcüzəvi şəkildə aradan qaldıran və s.

* müəllim, Azərbaycan Gəncə Dövlət Universiteti

“subyekt texnologiyalar” aid olacaqsa, itkilər siyahısına, ilkin olaraq, dəyərləri, azadlıqları, kimlik mənsubiyyətini, dövlət mənsubiyyətini və s. daxil edə bilərik.

Qısacası, 4.0 sənaye inqilabının bərabərində gətirdiyi problemlər son dərəcə ciddi və sistemik, davamlı, preventiv strategiyaları özündə ehtiva etdirən effektiv hüquqi tənzimləmə [hüquqi tənzimləmə məsələləri ilə əlaqədar bax: 6, s.44-47] mexanizmləri olmadan, Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinə [2] qarşı yönəlmiş təhdidləri daha da ciddiləşdirə, ağırlaşdır, onların miqyasını və təhlükəlilik dərəcəsini daha da artırma bilər. Sözügedən tənzimləyici mexanizmlərin içərisində ən mühüm yer və rol isə, heç şübhəsiz, universal və milli mənəvi dəyərlərə əsaslanan milli hüquqa verilməlidir. Çünki hüquqi tənzimləmə hər zaman, xüsusilə də, keçid dövrlərində insan, cəmiyyət və dövlətin fəaliyyətlərini proqnozlaşdırma, optimallaşdırma, ən müxtəlif təhdid və zərərlərdən sığortalayan, sözügedən təhdid və zərərlərin zamanında aşkarlanması və qarşısının alınması, onların meydana gəlməsində təqsiri olan subyektlərin hüquqi məsuliyyətə cəlb olunması və islah olunması üzrə tədbirləri nəzərdə tutan, insanın, cəmiyyətin və dövlətin marağı və mənafeələrini balanslı şəkildə qoruyan ən effektiv üsul, vasitə və ya mexanizmdir. Müvafiq hüquq ədəbiyyatında da haqlı olaraq göstərilir ki, “Respublikamızın müxtəlif inkişaf mərhələlərində müxtəlif kateqoriyalı cinayətlərlə mübarizə ön plana çəkilmiş və bundan sonra da çəkilə bilər və çəkiləcəkdir” [4, s.7].

Lakin bu kontekstdə söhbət heç də ənənəvi, sabit hüquqi tənzimləmədən getmir. Ona görə də, hüququn “cəmiyyət üzvlərini onların tərəfdar çıxışları dəyərlər və standartları ətrafında birləşdirən bir element kimi” [5, s.1]. yenidən nəzərdən keçirilməsi, onun 4.0 sənaye inqilabına keçid dövrünün tələblərinə məzmun və mahiyyət etibarilə uyğunlaşdırılması, xüsusilə də, hüququn elmlərarası köklərinin hüquq normalarının işlənilməsi zamanı aşkara çıxarılması, həmin köklərin hüquqi tənzimləmə standartlarının hazırlanması zamanı nəzərə alınması həyati önəm daşıyır. Azərbaycan Respublikası hazırda bu istiqamətdə aparıcı dünya dövlətlərinin təcrübələrini araşdırır, öyrənir və uyğun modellərin, norma və standartların milli hüquq məkanına uyğun surətdə tətbiqi məsələsini nəzərdən keçirir.

Belə həssas bir şəraitdə, bütün dünyada hüquqi tənzimləmənin səmərəliliyi cəmiyyətin hüquq fenomeni ilə tanışlıq dərəcəsindən asılı olacaq. Məsələn, hüququn ən önəmli sahələrindən birini təşkil edən Mülki Hüququn tənimlədiyi əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münisibətləri [7, s.4-8] hazırda “bitkiləşmə”, onlayn ödənişlər, elektron ticarət və s. ilə əlaqədar prinsipal dəyişikliklərə məruz qalmaqdadır. Hüququn fundamental anlayış və konsepsiyaları, onun məqsəd və vəzifələri, digər elmlərlə qarşılıqlı əlaqələri haqqında müəyyən səviyyədə biliklərə malik cəmiyyətlərlə işləmək dövlət aparatları üçün o qədər də böyük çətinlik təşkil etməyəcək. Çünki hüququn effektiv, zamanlı və məqsədyönlü, müasir əmək bazarının və 4.0 sənaye inqilabının tələb və standartlarına uyğunlaşdırılmış interdisciplinar formatda tədrisi fərdlərin yeni şəraitlərdə optimal davranış standartları ilə tanış olmalarına imkan yaradacaq. Üstəlik, gənclər yeni dövrün

bərabərində gətirdiyi müxtəlif “müasir” hüquq pozuntuları barədə biliklər əldə etməklə özlərini və yaxınlarını həm sözügedən hüquq pozuntularını törətməkdən, həm də həmin pozuntuların qurbanına çevrilməkdən qoruya biləcəklər. Beləliklə də, insan-insan, insan-dövlət, insan-robot və s. arasında hüquqi və kvazi-hüquqi münasibətlərin tənzimlənməsinin yeni imkanları yaranacaq, kibercinayətkarlığın yeni forma və növləri ilə mübarizə asanlaşacaq, qlobal miqyasda “dəyərsizləşmə” fonunda universal humanist və milli mənəvi dəyərlərin qorunması mümkünləşəcək.

Yuxarıda qeyd olunan ümumi məsələlərlə yanaşı, 4.0 sənaye inqilabının tələb və standartlarına uyğunlaşdırılmış hüquqi tədrisə dair aşağıdakı tezisləri vurğulamaq məqsədamüvafiq hesab edilir:

- tədris olunan hüquq fənləri (xüsusilə də, mülki hüquq, ailə hüququ, ətrah mühitin mühafizəsi hüququ, “AyTİ” (informasiya texnologiyaları) hüququ, mübahisələrin həlli hüququ və s.) üzrə sillabus və proqramların, mühazirə və digər tədris materiallarının 4.0 sənaye inqilabı standartlarına mütəmadi şəkildə uyğunlaşdırılması;

- hüquq fənlərinin interdisciplinar formatda tədrisinə xüsusi əhəmiyyət verilməsi;

- hüququn tədrisi zamanı “əşyaların İnterneti”, robot texnologiyaları, virtual realıq və süni zəka inqilabi yeniliklərdən meydana gələn hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsinin özünəməxsusluqlarına xüsusi diqqət yetirilməsi;

- dünya hüquq tədrisi praktikasına uyğun surətdə, yaranmaqda olan yeni hüquq sahələrinin ölkəmizdə tədrisi məsələsinə xüsusi diqqət yetirilməsi, hüququn interdisciplinar tədrisi üzrə ixtisaslaşmış təhsil müəssisələrinin sayının artırılması;

- sosial şəbəkələrin zaman keçdikcə KİV-ləri əvəzləməsini, böyük ictimai təsirə malik olmasını nəzərə alaraq, sosial şəbəkələrin hüquqi tənzimlənməsi məsələlərinə həsr olunmuş xüsusi bir tədris kursunun formalaşdırılması.

Bir sözlə, bütün söyləyənlər belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, 4.0 sənaye inqilabının gedişində hüququn tədrisinin ən ümdə məqsədlərindən biri, digər elmlər və tədris fənləri kimi, “futurist təfəkkürə malik insanların” yetişdirilməsinə səy göstərmək olmalıdır. [10] Hesab edirəm ki, hüquq fənninin tədrisinə məhz bu cür yanaşma, çoxəsrlik hüquq tarixinə malik [3] Azərbaycan xalqının keçmiş, indiki və gələcək nəsillər qarşısında öz məsuliyyətini anlayaraq tən-tənəli surətdə 1955-ci il 12 noyabr tarixində referendum yolu ilə qəbul edilmiş konstitusiyamızın preambulasında bəyan edilmiş niyyətlərin gələcəkdə də uğurla həyata keçməsinə əlverişli şərait yaradacaq. [1]

İstinadlar:

1. Azərbaycan Respublikasının 12 noyabr 1955-ci il tarixli Konstitusiyası.
2. “Milli təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının 29 iyun 2004-cü il tarixli, 712-IIQ №-li Qanunu.
3. Xəyyam İsmayılov, Azərbaycanın Dövlət və Hüquq Tarixi, “Nurlan”, Bakı, 2006.
4. Firudin Səməndərov, Cinayət Hüququ, Ümumi Hissə, Bakı-1995

5. Malcolm Shaw, International Law (fifth edition). Cambridge University Press, 2003

6. С.А. Комаров, Общая теория государства и права, курс лекций (издание 2-е, исправленное и дополненное). Москва, 1995. 312 с.

7. Гражданское Право, под ред. Ю.К. Тольстого и А. П. Сергеева, часть 1, Санкт-Петербург, 1996.

8. <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/> Məlumatlar 24.11.2022-ci il tarixində əldə olunmuşdur.

9. <https://www.lightsondata.com/pros-cons-4th-industrial-revolution/> Məlumatlar 24.11.2022-ci il tarixində əldə olunmuşdur.

10. <https://www.britannica.com/topic/The-Need-for-a-Futurist-Mind-Set-2119786> Məlumatlar 24.11.2022-ci il tarixində əldə olunmuşdur.

РАСТУЩЕЕ ЗНАЧЕНИЕ ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПЕРИОД ЧЕТВЕРТОЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Рамин Алиев*

Резюме

В статье выделена роль правового регулирования в период четвертой промышленной революции и обозначены перспективы направления. Отмечается, что эффективность правового регулирования в мире будет зависеть от степени знакомства общества с правовым явлением. Вводятся тезисы по юридическому образованию, адаптированные к требованиям и стандартам промышленной революции 4.0. Автор соглашается с тем, что в ходе промышленной революции 4.0 одной из важнейших целей преподавания права, как и других наук и учебных дисциплин, должно стать стремление воспитать «людей с футуристическим складом ума».

Ключевые слова: Четвертая промышленная революция, юридическое образование, социальная сеть, субъекты права, искусственный интеллект, Интернет.

THE GROWING IMPORTANCE OF LEGAL EDUCATION DURING THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION

Ramin Aliyev**

Abstract

In the article, the role of legal regulation during the fourth industrial revolution is highlighted and the prospects of the direction are highlighted. It is noted that the effectiveness of legal regulation in the world will depend on the degree of familiarity of the society with the legal phenomenon. Theses on legal education adapted to the requirements and standards of the 4.0 industrial revolution are introduced. The author agrees that in the course of industrial revolution 4.0, one of the most important goals of teaching law, like other sciences and academic disciplines, should be to strive to educate "people with a futuristic mindset".

Keywords: fourth industrial revolution, legal education, social network, legal subjects, artificial intelligence, Internet

---

* преподаватель Азербайджанского Гянджинского государственного университета

** teacher, Azerbaijan Ganja State University